

“ਚੱਲਦਾ”

ਮੇਰੀ ਇਕ ਅਜੀਜ਼ ਦੋਸਤ ਹੈਲਨ ਬਾਉਰ, ਸਾਡੇ ਸਥਾਨਕ ਚਰਚ ਬੁਲੇਟਿਨ ਵਿਚ, ਜੁਡਸੋਨੀਆ, ਆਰਕੈਂਸਾ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ‘ਚਲਦਾ’ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੇ ਅਜੇ ਆਪਣੀ ਲੜੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਭਾਵ ਇਹਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਲੇਖ ਹੋਵੇਗਾ।

ਜੇ ਲੂਕਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਜਾਂ ਲੜੀਬੱਧ ਢੰਗ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 28:31 ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ (ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ) ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਹੀ ਵੇਰਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਮ ਖ਼ੁਦ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੱਲੋਂ ‘ਅੱਗੇ ਵੀ’ ਹੋਣਾ ਸੀ (ਅਤੇ ਹੈ)।

ਮੈਂ ਇਸ ਲੜੀ ਨੂੰ ‘ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਮਸੀਹੀਅਤ: ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ’ ਨਾਂਅ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਲੂਕਾ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਣਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਰੋਮਾਂਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਰੋਮਾਂਚ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚਲਣ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇ ਲੋਕ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ‘ਜਾ ਤੂੰ ਹੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਰ’ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਥਾਂ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ‘ਕੁਈਨ ਮੇਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ਬਕ’ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ਕੁਈਨ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਵਾਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁੱਧ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਬੇੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ; ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਨਾਜ਼ੀ ਪਨਡੁੱਬੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਲੀਫ਼ੋਰਨੀਆ ਦੀ ਲੌਂਗਬੀਚ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਇੰਜਣ ਵੀ ਕੱਢ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਡੈੱਕ ਤੇ ਯਾਦਗਾਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਇਹਦੇ ਕੈਬਿਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਟਲ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਮੀ ਹੀਰੋ ਇਹਦੇ ਮਲਾਹ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਐਨਾ ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਅੱਜ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇਹਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ੁਦ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇੰਜੀਲ ਨੂੰ

ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਹੁੰਚਾਇਆ! ਜੇ ਅਸੀਂ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਤਾਂ ਕਲੀਸੀਆ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ!

ਲੜੀ ਦੇ ਇਸ ਆਖਰੀ ਪਾਠ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਲੂਕਾ ਨੇ ਲਿਖਣਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ (ਜਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ) ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ। ਪਰ ਲੂਕਾ ਨੇ ਸਾਡੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇੱਛਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲੀਸੀਆ ਦਾ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਪੌਲੁਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਵੇ!

ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ

ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 28:31 ਦੇ ਬਾਅਦ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ? ‘ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ’ ਯੂਸੇਬਿਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਜਵਾਬ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਪੌਲੁਸ ਫੇਰ ਤੋਂ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨਿੱਕਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਬਾਅਦ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਰੋਮ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਨੀਰੋ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ।’¹ ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਤੱਥ ਉਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਕੈਦ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਸੀ:

ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ‘ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ’² ਅਤੇ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਕ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਪੌਲੁਸ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 1:8; 2:9), ਪਰ ਆਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਜੋ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜੇਲ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਰ ਅਨੰਦ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਦਾ ਸੁਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚਲੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਪੌਲੁਸ ਆਪਣੇ ਸੱਜਣਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪਰ ਜਦ ਉਹਨੇ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਲਿਖੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਹੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:11)। ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਛੁੱਟ ਜਾਣ ਦੀ (ਫਿਲਿੱਪੀਆਂ 1:25, 26; 2:24; ਫਿਲੇਮੋਨ 22)³ ਜਦਕਿ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨੂੰ ਮਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:6, 7)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫ਼ਰਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਰੋਮ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੋ ਵਾਰ ਕੈਦ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਦੂਜਾ, ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਦੇ ਨਾਂਅ ਲਿਖੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜੇ ਡਬਲਯੂ. ਮੈਗਰਾਵੇ ਨੇ ਇਹਦੀਆਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ:

ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ

ਕਰਨ ਲਈ ਅਫ਼ਸੂਸ ਵਿਚ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ, ਜਦ ਕਿ ਆਪ ਉਹ ਮਕਦੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ (1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 1:3); ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਣ ਲਈ ਕ੍ਰੋਏ ਵਿਚ ਛੱਡਣਾ (ਤੀਤੁਸ 1:5); ਤ੍ਰੋਫ਼ਿਮੁਸ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਿਲੇਤੁਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:20) ਅਤੇ ਸਿਆਲ ਕੱਟਣ ਲਈ ਨਿਕੋਪੋਲਿਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ (ਤੀਤੁਸ 3:12) ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।⁴

ਆਖ਼ਰ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁੱਟਣ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਅਗਲੇ ਸਫ਼ਰਾਂ ਬਾਰੇ ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਅਰੰਭਿਕ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਕਲੋਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਰੋਮ (ਲਗਭਗ 96 ਈਸਵੀ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਨੇ ‘ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ’ ਅਤੇ ‘ਪੱਛਮ ਦੇ ਬੰਨੇ’ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।⁵ ਮੁਰੇਟੋਰਿਅਨ ਕੈਨਨ (ਲਗਭਗ 170-190 ਈਸਵੀ) ਨੇ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਦ ਉਹ ‘[ਰੋਮ] ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਸਪੇਨ ਨੂੰ ਗਿਆ।’⁶ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 28:31 ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਲੜੀ ਦੇ ਖਿੱਲਰੇ ਮਣਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ (ਸ਼ਾਇਦ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਅਖ਼ੀਰ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਾਅਦ) ਪੌਲੁਸ ਅਖ਼ੀਰ ਨੀਰੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 27:24)।⁷ ਫ਼ੇਲਿਕਸ, ਫੇਸਤੁਸ ਅਤੇ ਅਰਿਗੁੱਪਾ ਸਾਹਮਣੇ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨੀਰੋ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਾਪ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਮਸੀਹੀ ਬਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ!

ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਪਾਲ ਫ਼ੇਸਤੁਸ ਅਤੇ ਜੁਲੀਅਸ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਨਾਲ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਬਾਅ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 62 ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰੋਮ ਵਿਚ ਮਸੀਹ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਖ਼ਾਬ ਸੀ (ਰੋਮੀਆਂ 15:24, 28), ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।⁸ ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਉਹ ਕਰੇਤ ਵਿਚ ਗਿਆ (ਤੀਤੁਸ 1:5) ਜਿੱਥੇ ਉਹਨੇ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਮਿਰੇਤੁਸ ਵਿਚ ਗਿਆ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:20) ਜਿੱਥੇ ਉਹਨੇ ਬੀਮਾਰ ਤ੍ਰੋਫ਼ਿਮੁਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਸੀ। ਮਿਲੇਤੁਸ ਤੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਫ਼ਿਲੋਮੋਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਲੌਸ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ (ਫ਼ਿਲੋਮੋਨ 22)। ਉਹਨੂੰ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਫ਼ਸੂਸ ਦੇ ਐਲਡਰਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੇਗਾ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 20:25)। ਖ਼ੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ! (1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 1:3)। ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਨੂੰ ਅਫ਼ਸੂਸ ਵਿਚ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਜਦ ਕਿ ਆਪ ਉਹ ਮਕਦੂਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ (1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 1:3)। ਮਕਦੂਨੀਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੌਲੁਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਤ੍ਰੋਆਸ ਵਿਚ ਰੁਕਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਉੱਥੋਂ ਇਕ

ਚੋਗਾ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਲਿਜਾਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣਗੇ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 13)। ਮਕਦੂਨੀਆ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸ ਰਸੂਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਓਨਾ ਹੀ ਵਕਤ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿੰਨਾ ਉਹਨੇ ਫਿਲਿੱਪੋ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਸੀ (ਫਿਲਿੱਪੀਆਂ 2:23, 24)। ਮਕਦੂਨੀਆ ਤੋਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਹਨੇ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਦੇ ਨਾਂਅ ਪਹਿਲੀ ਪੱਤਰੀ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਦੇ ਨਾਂਅ ਪੱਤਰੀ ਲਿਖੀ।⁹ ਪੌਲੁਸ ਜੋ 70 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।¹⁰ ਪੌਲੁਸ ਕੁਰਿੰਥੁਸ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:20), ਪਰ ਉਹਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਿਕੋਪੁਲਿਸ ਸੀ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਇਕ ਰੋਮੀ ਬਸਤੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਹਨੇ ਸਿਆਲ ਕੱਟਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ (ਤੀਤੁਸ 3: 12)।

ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ ਪੌਲੁਸ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਰੋਮ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਅਖੀਰ ਉਹਦੀ ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀਆਂ। 18 ਜੁਲਾਈ 64 ਈਸਵੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ:

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਅੱਗ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਹੋਈ ਨੌਂ ਦਿਨ ਤਕ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਚੌਦਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦਸ ਤਾਂ ਝੁਲਸ ਹੀ ਗਏ। ਮਹਿਲ, ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਵੇਦੀਆਂ ਸਭ ਸੁਆਹ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ 2,00,000 ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਯੋਗ ਮੈਕਸਿਮਸ ਸਰਕਸ ਵੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।¹¹

ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸੜਨ ਲਈ ਨੀਰੋ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਗ ਅਚਾਨਕ ਲੱਗ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਏ ਰੋਮੀ ਲੋਕ ਜੋ ਇਸ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਨੀਰੋ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕਹੀਨ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ, ਰਾਜੇ ਉੱਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਨੀਰੋ ਨੇ ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਕ ਰੋਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟੇਸਿਟੁਸ (55-120 ਈਸਵੀ) ਨੇ ਨੀਰੋ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਇਸ ਅਫ਼ਵਾਹ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨੀਰੋ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਆਮ ਲੋਕ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ... ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ। ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਬਣਨ ਲਈ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਪੁਆ ਕੇ, ਸਲੀਬਾਂ 'ਤੇ, ਜਾਂ ਅੱਗ ਨਾਲ ਮਾਰ ਸੁੱਟਣਾ। ... ਦਿਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਨੀਰੋ ਨੇ ਉਸ ਤਮਾਸ਼ੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਸ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ...।¹²

ਟੇਸਿਟੁਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨੀਰੋ ਨੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਟਵਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ਿਆਂ ਤੇ ਟੰਗ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਅੱਗੇ ਸੁਟਵਾਇਆ ਸੀ।

ਇੰਜ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਰਦਨਾਕ ਸਤਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਪੌਲਸ ਨੂੰ ਸਤਾਅ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨੂੰ 67 ਈਸਵੀ ਦੇ ਕਰੀਬ, ਨਿਕੋਪੋਲਿਸ ਤੋਂ (ਤੀਤੁਸ 3: 12) ਫੜ ਕੇ ਰੋਮ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕੈਦ ਦੌਰਾਨ ਪੌਲਸ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ 'ਭਾੜੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ' (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 28: 30) ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਰੰਭਿਕ ਲੇਖਕ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਮੈਮਰਟਾਈਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਹਦੀ ਛੱਤ ਵਿਚ ਹਵਾ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਲਈ ਇਕ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੰਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਛੋਕ ਸੀ।

ਓਸੇ ਪੁੰਦਲੀ ਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਦਾਨੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਕਲਮ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਪੱਤਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪੌਲਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਜੀਜ਼ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ। ਰੋਮੀ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਦਿਨ ਕੱਟਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦਸ਼ਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਬੁਠੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੌਲਸ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਘੱਟ ਹੀ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 16)।¹³ ਪੌਲਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਿ ਮੌਤ ਤਾਂ ਆਉਣ ਹੀ ਵਾਲੀ ਹੈ (4: 6-8) ਜਵਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ:

ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਛੇਤੀ ਆਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ। ... ਤੂੰ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਈਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਸੇਵਾ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੈ। ... ਉਹ ਚੋਗਾ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕਾਰਪੁਸ ਦੇ ਕੋਲ ਛੱਡ ਆਇਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਚਮੜੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਤੂੰ ਲੈਂਦਾ ਆਵੀਂ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 9-13)।

ਤੂੰ ਸਿਆਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 21)।

ਸਿਆਲ ਦੇ ਮੌਸਮ 'ਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ ਅਤੇ ਪੌਲਸ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਗਲੇ ਬਸੰਤ ਤਕ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ,¹⁴ ਪੌਲਸ ਦਾ ਸਿਰ 67/68 ਵਿਚ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕਲਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੱਲਾਦ ਵੱਲੋਂ ਉਹਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਖੀਰ ਇਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਰਸੂਲ ਦੀ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਲਈ ਅਜ਼ਾਦ ਸੀ (ਫਿਲਿੱਪੀਆਂ 1: 23)। ਉਹਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖਦਿਆਂ,¹⁵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਉਹਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਕਿਉਂ ਜੋ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਦਾ ਅਰਘ ਦੇਣ ਨੂੰ ਹੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੂਚ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਛੀ ਲੜਾਈ ਲੜ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਦੌੜ ਮੁਕਾ ਛੱਡੀ, ਮੈਂ ਨਿਹਚਾ ਦੀ ਸਾਂਭ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੋਂ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁਕਟ ਮੇਰੇ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੋ ਧਰਮੀ ਹੈ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਦੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਜਾਣਿਆ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 6-8)।

ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ

ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਨੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪੌਲਸ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਸੀਹੀ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਤਰਸ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਰਸੂਲਾਂ ਨੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 9:32)। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਰਸੂਲ ਇੰਜੀਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੱਭਿਅ ਜਗਤ ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹੁਕਮ (ਮੱਤੀ 28: 18-20; ਮਰਕੁਸ 16: 15, 16; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:8) ਅਤੇ ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਪੌਲਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ‘... ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ... ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਫਲਦੀ ਅਰ ਵਧਦੀ ਹੈ ... ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਭੀ ਫਲਦੀ ਅਤੇ ਵਧਦੀ ਹੈ’ (ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 1:5, 6)।¹⁶

ਆਰੰਭਿਕ ਮਸੀਹੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯੂਹੰਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹੁਤੇ ਸਾਲ ਅਫ਼ਸੁਸ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਸਾਨੂੰ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤਰਸ ਅੰਤਾਕੀਆ (ਗਲਾਤੀਆਂ 2: 11) ਅਤੇ ਬਾਬੁਲ (1 ਪਤਰਸ 5:13) ਤਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਗਿਆ।¹⁷ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ, ਜੋ ਰਸੂਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 11:19)। ਅਪੁਲੋਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ (1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 16:12; ਤੀਤੁਸ 3:13)। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪੌਲਸ ਦੇ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਹਮਸਫ਼ਰਾਂ ਸਿਲਵਾਨੁਸ ਅਤੇ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਸੀ (1 ਪਤਰਸ 5:12, 13)।

ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਾਲ ਪੌਲਸ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਗਾਉਣ ਅਤੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੇਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲੜੀਬੱਧ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਲੂਕਾ ਨੇ ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਅਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬਾਂ 60 ਈਸਵੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ। ਕਰੀਬ ਓਸੇ ਵਕਤ ਮੱਤੀ ਅਤੇ ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਮਸੀਹ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖੇ ਸਨ।¹⁸ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪਾਏ ਹੋਏ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਆਗੂ ਪੌਲਸ ਵਾਂਗ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਮੰਡਲੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਮਤਰਏ ਭਰਾ ਯਾਕੂਬ ਨੇ ਅਮਲੀ ਮਸੀਹੀਅਤ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਮਸੀਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਤਰਏ ਭਰਾ ਯਹੂਦਾ ਨੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਉਸ ਨਿਹਚਾ ਦੇ ਲਈ ... ਜਤਨ ਕਰੋ’ (ਯਹੂਦਾ 3)। ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ (2 ਪਤਰਸ 1:13-15) ਪਤਰਸ ਨੇ ਦੋ ਪੱਤਰੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਪੱਤਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਸਤਾਅ ਸਹਿਣ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣ ਬਾਰੇ।¹⁹ ਇਹ ਚਾਰ ਪੱਤਰੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਯਾਕੂਬ, 1 ਅਤੇ 2 ਪਤਰਸ ਅਤੇ ਯਹੂਦਾ 60 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।²⁰

ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਰਸੂਲ ਯੂਹੰਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਾਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਜੋ ਉਸ ਵਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਉਹਦੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪੜਦਾ ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ‘ਦੇਹ ਵਿਚ’ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ (ਯੂਹੰਨਾ 1:1, 14; ਵੇਖੋ 2 ਯੂਹੰਨਾ 7)। ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਉਹਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਠੀ

ਵਿਚ ਉਸ ਗਲਤੀ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ (1 ਯੂਹੰਨਾ 1: 1; 2: 1)। ਉਹਦੀ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਚਿੱਠੀ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭੇਜੇ ਗਏ ਨੋਟਸ ਸਨ; ਹੋਰ ਚਿੱਤਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦਿਲੇਰ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿਤਾਵਨੀ ਸੀ (2 ਯੂਹੰਨਾ 7-11)। ਯੂਹੰਨਾ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀ ਅਖੀਰ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਲਿਖੀ, ਪਰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਲਈ ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸੈਕਟਰੀ ਹੀ ਸੀ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 1: 1, 9-11)। ਆਖਰੀ ਕਿਤਾਬ ਭਾਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸੀ ਜੋ ਸਤਾਅ ਝੱਲ ਰਹੇ ਸਨ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 2: 10)।

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਸਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੌਲਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਸਤਾਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਸਭਾ ਨੇ ਇਸਤੀਫ਼ਾਨ ਨੂੰ ਪਥਰਾਅ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ; ਮਸੀਹੀ ਪੁਰਖਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੌਲਸ ਵੱਲੋਂ ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਸਤਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹੈਰੋਦੇਸ ਨੇ ਯਾਕੂਬ ਰਸੂਲ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 7: 58-60; 22: 4; 26: 10; 12: 2)। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਦਾ ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਤਰੇਆ ਭਰਾ ਯਾਕੂਬ ਸੀ:

ਅਖੀਰ, [ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ] ਉਹਨੇ ਅਮੀਰਾਂ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਭੋਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਰਾ ਤੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਕਲ [ਦੀ ਛੱਤ] ਤੋਂ [ਹੇਠਾਂ] ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਥਰਾਅ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਲਾਠੀ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਜੀਵਨਲੀਲਾ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਤਲਾਂ ਲਈ ਦੁਆ ਸੀ।²¹

ਬਾਅਦ ਵਿਚ 64/65 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਨੀਰੋ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਸਤਾਅ ਨੂੰ ਰੋਮੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੋਰ ਵਧਾਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।²² ਬਦਸਲੂਕੀ ਬਾਰੇ ਪਤਰਸ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੀਰੋ ਦੇ ਸਤਾਅ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਬਹੁਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਜਿਹਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਸੀਂ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਿੰਸਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਤਰਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ ਕੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਹਾਣੀ ਮੁਤਾਬਕ ਪਤਰਸ ਨੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਮਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰ ਭਾਰ ਲਮਕਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ, ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਮਸੀਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਅਪਰਾਧਿਕ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੇ ਅਹਿਮ ਇਲਜ਼ਾਮ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਜਾਦੂਗਰੀ, ਵਿਭਚਾਰੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਆਦਮਖੋਰ ਹੋਣ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।²³ ਮਸੀਹੀਅਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਹ

ਨਫਰਤ, ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਾ ਸਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ‘‘ਨਾਸਤਕ’’ ਅਤੇ ‘‘ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ’’ ਹੋਣ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਆਫ਼ਤ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗਣ ਲੱਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਜਰਮ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ:

[ਨੀਰੋ ਦੇ ਸਤਾਅ ਦੇ] ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਇਕ ਪੇਸ਼ੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ [ਲਾਏ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ ਦੇ] ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ‘‘ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ *odium generis humani* [ਭਾਵ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ]’’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਹੀ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ...।²⁴

ਰੋਮੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦੂਜਾ ਆਮ ਸਤਾਅ ਡੋਮੀਸ਼ਿਅਨ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ:²⁵

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਡੋਮੀਸ਼ਿਅਨ (ਲਗਭਗ 81-96 ਈਸਵੀ) ਅਜਿਹਾ ਹਾਕਮ ਹੈ ਜੋ ਐਨਾ ਗਿਰ ਗਿਆ ਜਿਹਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਨਵਾਇਆ। ਉਹਦਾ ਇਹ ਸਤਾਅ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੀ। ...

ਡੋਮੀਸ਼ਿਅਨ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਮਸੀਹੀਅਤ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ... ਸਜ਼ਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਕੋਲੋਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੇਵਤਾ ਅਖਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।²⁶

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ ਡੋਮੀਸ਼ਿਅਨ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਲਗਦੀ ਹੈ (94-96 ਈਸਵੀ)। ਅਧਿਆਇ 2 ਵਿਚ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ‘‘ਮੌਤ ਤਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ’’ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਲਾਹ (ਆਇਤ 10) ਅਤੇ ‘‘ਅੰਤਿਪਾਸ ਜੋ ਮੇਰਾ ਗਵਾਹ [ਮੂਲ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ] ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਾਤਬਰ’’ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੋ ਪਰਗਮੁਮ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਆਇਤ 13)। ਅਧਿਆਇ 6 ‘‘ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਵਰ ਦੇ ਵਚਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਤੇ ਉਸ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰੀ ਸੀ’’ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਆਇਤ 9)। ਅਧਿਆਇ 17 ‘‘ਬਾਬੁਲ ਦੀ ਵੱਡੀ ਨਗਰੀ’’ ਨਾਮਕ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ‘‘ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਮਸਤ’’ ਹੋ ਗਈ ਸੀ (ਆਇਤਾਂ 1-6)। (ਇਹ ਵੇਸਵਾ ‘‘ਸੱਤ ਪਹਾੜਾਂ’’ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੈ [ਆਇਤ 9], ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਮ ਦੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਣਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ-ਜੇ ਸੱਤ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਸੀ।)

ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਡੋਮੀਸ਼ਿਅਨ ਦੇ ਸਤਾਅ ਦੌਰਾਨ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਅਤੇ ਸਾਖੀ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਵੀ ਸੀ।²⁷ ਇਸ ਸਤਾਅ ਵਿਚ ਰਸੂਲ ਯੂਹੰਨਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਤਮੁਸ ਨਾਂ ਦੇ ਟਾਪੂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ

ਉਹਨੂੰ 'ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਮਿਲਿਆ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 1:1, 9)।²⁸

ਭਲਾ ਰੋਮ ਦਾ ਜੁਲਮ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਸਕਿਆ? ਭਲਾ ਖੁਦਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ 'ਕੰਮ' ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ? ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਦੇ ਇਕ ਮਸੀਹੀ ਲੇਖਕ ਤਰਤੁਲੀਅਨ ਨੇ ਰੋਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਤਾਅ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਲੋਕ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਟਾਪੂਆਂ, ਕਿਲਿਆਂ, ਕਸਬਿਆਂ, ਸਭਾਵਾਂ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਡੇਰੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਕਬੀਲੇ, ਮਹਿਲ, ਅਦਾਲਤ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਾਂ। ... ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਉਸ ਜੁਲਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹਦੀ ਖੋਜ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ, ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਸਾਡੇ ਸਕੂਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਵੱਢੇ ਗੇ ਓਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਧਦੇ ਹਾਂ। ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ [ਭਾਵ ਸ਼ਹੀਦਾਂ] ਦਾ ਲਹੂ ਤਾਂ ਬੀਜ ਹੈ।²⁹

ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ

ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਮਸੀਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦਾ 'ਬੀਜ' ਰੋਮੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਨਾਲ ਹਰ ਥਾਂ ਖਿਲਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿਤਾਬ *Foxe's Book of Martyrs* ਵਿਚ ਜੌਨ ਫੋਕਸ ਨੇ ਰੋਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚਲੇ ਦਸ ਆਮ ਸਤਾਅ ਦੱਸੇ ਹਨ।³⁰ ਟ੍ਰਾਜਨ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਯੂਹੰਨਾ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਇਗਨੇਸ਼ੀਅਸ³¹ ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਇਕ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਰਕੁਸ ਔਰੇਲਿਉਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ, ਯੂਹੰਨਾ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ਚੇਲੇ ਬਜ਼ਰਗ ਪੋਲੀਕਾਰਪ³² ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੂੰ ਮਸੀਹ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, 'ਛਿਆਸੀ ਸਾਲ ਤਕ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ: ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀਦਾਤੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਵੇਂ ਆਖਾਂ?'³³ ਲਗਭਗ ਓਸੇ ਸਮੇਂ, ਜਸਟਿਨ ਮਾਰਟਿਨ³⁴ ਦਾ ਯਿਸੂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਣ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿਵਰੁਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਹਿਨੁਮਾ ਲਿਓਨਸ ਦੇ ਇਰੇਨਿਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਫੋਕਸ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹੋਰ ਸਤਾਅ ਮੈਕਸਿਮਸ, ਡਿਸਿਅਸ, ਵੇਲਰਿਅਨ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਮਿਅਨ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇੱਛਾ ਤਾਂ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਦੁੱਖ ਝੱਲੇ ਭਾਵ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਨ ਮਾਂ ਪਰਪੇਟੁਆ ਦੀ ਦਿਲ ਦਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਹਾਵੀ, ਜਿਹਦੀ ਮੌਤ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ; ਥੇਬਾਨ ਲਿਜ਼ਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਵਿਚ 6,666 ਮਸੀਹੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਉਲ ਵਿਚ ਮਸੀਹੀਅਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰ ਕੇ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਅਲਮਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜਿਹਦਾ ਸਿਰ ਉਹਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜੱਲਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅਲਬਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮਸੀਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਫੇਰ, ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, ਭਲਾ ਅਜਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਸਕਿਆ? ਭਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ 'ਕੰਮ' ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ? ਇਕ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਸਤਾਅ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਆਪਣੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਚੀ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਲੀਸੀਆ ਉੱਤੇ ਸਤਾਅ ਵਧਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਤਾਅ ਦੀ ਅੱਗ ਨੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਗੁਣਗੁਣੀ ਸੀ, ਇੰਜ ਕਲੀਸੀਆ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅਰਾਮ ਦਾਇਕ ਥਾਂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਚ ਗਈ।³⁵

ਆਰੰਭਿਕ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਗਵਾਹੀ ਰੋਮ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਤਹਿਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਤਹਿਖਾਨੇ ਰੋਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਮੀਲਾਂ ਤਕ ਬਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ਼ ਸੁਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਹਿਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਰਦੇ ਦਫ਼ਨਾਏ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬਚਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਪਨਾਹ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੁਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਜਿੱਥੇ ਮੁਰਦੇ ਦਫ਼ਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਲਾਲੇਖਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਜਾਓ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਰੰਭਿਕ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਬੂਤਰ, ਲੰਗਰ, ਤਾਜ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਹੋਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਿਸੂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਚਰਵਾਹੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਗੱਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ ਉਹ ਹੈ ਸਤਾਅ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਤਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤਸਵੀਰ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਣਾ। ਉੱਥੇ 'ਸੋਗ ਦੀ ਕੋਈ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਹਰ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਸਾਊ ਪੁਣਾ, ਪਰੋਪਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।'³⁶

ਰੋਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜ਼ੁਲਮ ਡਿਓਕਲੇਸ਼ੀਅਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ। 303 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਡਿਓਕਲੇਸ਼ੀਅਨ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਇਕ ਸਹਿਯੋਗੀ ਗਲੇਰਿਅਸ ਨੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ, ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ, ਹਰ ਮਸੀਹੀ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਸੀਹੀ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਕ ਜਵਾਨ ਡੀਕਨ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਦੀ ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਪਤਨੀ ਮੌਰਾ ਨੂੰ ਬਾਈਬਲ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਡਿਓਕਲੇਸ਼ੀਅਨ ਅਤੇ ਗਲੇਰਿਅਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੰਤਹਾਪਸੰਦ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਤਕ ਕਲੀਸੀਆ ਐਨੀ ਵਧ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਪਛਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। 311 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗਲੇਰਿਅਸ ਨੇ ਸਤਾਅ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 313 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਕਾਂਸਟੈਂਟਾਈਨ ਨੇ ਅਤੇ ਲਿਸਨਿਉਸ ਦੇ 'ਮਿਲਾਨ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ' ਨਾਲ ਮਸੀਹੀਅਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਰਜਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। 323 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਕਾਂਸਟੈਂਟਾਈਨ ਮਹਾਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਤੇ, ਰੋਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਕਲੀਸੀਆ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।³⁷ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਰੋਮ ਨੇ ਮਸੀਹੀਅਤ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਸੀਹੀਅਤ ਰੋਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ-ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੋਈ।'

ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਛਾਣ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਂਸਟੈਂਟਾਈਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪਾਏ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬੇਦੀਨੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।³⁸ ਪਰ ਉਸ ਖੁਦ ਈਮਾਨ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਜੋ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉੱਠੀਆਂ, ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਐਨਾ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ (1) ਕਿ ਕਲੀਸੀਆ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋਵੇ, ਪਰ ‘ਕੁਝ ਲੋਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ’ ਬਣੇ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ (2) ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਖੁਦਾ ਲਈ ‘ਕੰਮ’ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਇਹਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਮਸੀਹੀਅਤ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਛੂਤ ਵਾਂਗ ਹੋਇਆ। ਇਹਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ... ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਆਈਆਂ। ਬੇਤੁਨੀਆ-ਪੋਂਤੁਸ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਪਲਾਇਨੀ ‘ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ’ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ‘ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੀਪਣ ਦਾ ਛੂਤ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਤਕ ਫੈਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।’ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਰਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਸ਼ਿਕਾਰਾਂ (ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ) ਨੂੰ ਖਰੀਦਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ...

ਪੂਰਬ ਵਿਚ, ਅੰਤਾਕੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਏਡਿਸਾ ਵਿਚ, 200 ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਫਰਾਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਮਸੀਹੀ ਰਾਜਾ ਸੀ। ... ਇੰਜੀਲ ਸਿਕੰਦਰੀਆ, ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਕੁਰੇਨੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਫੈਲ ਗਈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਹੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਜ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਰਥੇਜ ਸੀ, ਨਾਲ ਦੱਖਣੀ ਗਾਊਲੂ ਜਿਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਲਿਓਂਸ ਸੀ, ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਜੋੜੇ ਗਏ ਸਨ। ... ਸਪੇਨ ਦੇ ਮਸੀਹੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ [ਦੂਜੀ] ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਰਗੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ... ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਰੋਮੀ ... ਮਸੀਹੀਆਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।³⁹

ਅਗਲੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਅਭੁੱਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਮਸੀਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਵਚਨ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਦੁੱਖ ਝੱਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਪਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ‘ਕੰਮ’ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਰੱਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ।

ਅੱਜ ਖੁਦਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੱਲ ਰਹੇ ਕੰਮ

ਥਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਮੁੜ ਬਹਾਲੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਕਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਈਮਾਨਦਾਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਲੀਸੀਆ ਵਿਚ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਵਚਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਪੁਰਖਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।⁴⁰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦਿਆਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਨਾਂਅ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਕਲੀਸੀਆਵਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 1: 13, 20; 2: 1) ਯਾਨੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਭ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ “ਜਾਣਦਾ ਹੈ” (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 2: 2, 9, 13, 19 ਆਦਿ) ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ “ਕੰਮਾਂ” ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਅੱਜ ਬੇਹੱਦ ਰੋਮਾਂਚਕ “ਕੰਮ” ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਫਸਲ ਕੱਟਣ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖੁਦਾ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਕੋਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ “ਅਧਿਆਇਆਂ” ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਆਨੰਦ ਆਏਗਾ! ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਾਂ ਜਦ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਆਇ ਸਵਰਗੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇਗਾ!

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਖੁਦਾ ਨੇ ਪੂਰਬ ਯੂਰੋਪ ਲਈ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਸਿੰਡੀ ਅਤੇ ਉਹਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕੋਏ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਵਚਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਪੋਲੈਂਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਅੱਛੇ ਦੋਸਤ ਕੇਥ ਅਤੇ ਟੈਨ ਐਵਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਬਿਲਾਰਸ ਨੂੰ ਗਏ ਹਨ। ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਐਡੀ ਕਲੋਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸੁਸਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੌ ਹੋਰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਯੂਕਰੇਨ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਈ ਗਰਮੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ “ਕੰਮਾਂ” ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਸਫੇ ਭਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਖੁਦਾ ਨੇ ‘ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ’ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ 20 ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 21 ਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।” ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਸਦੀ ਵਾਸਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਵੀ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਲਈ ਸੀ ਕਿ “ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬਖ਼ਰੀ ਸੁਣਾਓ,” “ਸਭ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਬਣਾਓ” ਅਤੇ “ਧਰਤੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤਕ” ਵਚਨ ਸੁਣਾਓ (ਮੁਰਕੁਸ 16: 15; ਮੱਤੀ 28: 19; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1: 8)। ਖੁਦਾ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਉਸ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੌਲਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ! ਆਓ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਈਏ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਲਿਖ ਸਕੇ!⁴¹

ਸਰਮਨ ਨੋਟਸ

ਕਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਵਚਨ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਅਧਿਆਇ 29' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਅਧਿਆਇ 28 ਖੁਦਾ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ 'ਕੰਮ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ!

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਯੂਸਬਿਉਸ ਐਕਲੇਸੀਆਸਟੀਕਲ ਹਿਸਟਰੀ 2. 22. ²ਅਫ਼ਸੀਆਂ, ਫ਼ਿਲਿੱਪੀਆਂ, ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਲੋਮੇਨ ਨੂੰ 'ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨੋਟਸ ਵੇਖੋ। ³ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਖੁਦਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪੌਲੁਸ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਛੱਟ ਜਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ। ⁴ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਗਾਰਵੇ, ਨਿਊ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਐਕਟਸ ਆਫ ਅਪੋਸਟਲਜ਼, ਅੰਕ 2 (ਡਿਲਾਈਟ, ਆਰਕੈਂਸਾ: ਗੋਸਪਲ ਲਾਈਟ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ), 292. ⁵1 ਕਲੋਮੰਟ 5. ਕਲੋਮੰਟ ਆਫ ਰੋਮ (ਲਗਭਗ 30-100) ਰਸੂਲੀ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ। ⁶ਦ ਨਿਊ ਸੈਫ. - ਹਰਜੋਗ ਇੰਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਰਿਲੀਜੀਅਸ ਨਾਲੇਜ਼, ਸੰਪਾ. ਜੈਮੁਏਲ ਐਮ. ਜੈਕਸਨ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸਿਗਨ: ਬੇਕਰ ਬੁਕ ਹਾਊਸ, 1977), 8: 56 ਵਿਚ 'ਟ੍ਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ ਆਫ ਦ ਮਿਊਰੇਟੋਰੀਅਨ ਫ੍ਰੈਗਮੈਂਟ।' ਮਿਊਰੇਟੋਰੀਅਨ ਕੈਨਨ ਆਰਥਿਕ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੂਚੀ ਹੈ ਜੋ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੇ ਭਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਸਬੂਤ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ⁷ਨੀਰੋ 'ਕੈਸਰ ਦੀ ਦੁਹਾਈ' ਦੇ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕਈ ਲੋਕ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਯਰੂਸਲਮ ਦੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਲਈ 'ਕੈਸਰ ਅੱਗੇ ਖਲੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ,' ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੈਸਰ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ⁸'ਪੌਲੁਸ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ' ਵਾਲਾ ਨਕਸ਼ਾ ਵੇਖੋ। ⁹ਕਈਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦ ਪੌਲੁਸ ਅਫ਼ਸੁਸ ਵਿਚ ਸੀ। ¹⁰1 ਅਤੇ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ 'ਪਾਸਬਾਨੀ ਦੇ ਖ਼ਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫ਼ਿਰਕੂ ਕਲੀਸੀਆਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ 'ਪਾਸਟਰ' ਜਾਂ ਪਾਸਬਾਨ ਕਹਿ ਕੇ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ 'ਪਾਸਟਰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਐਲਡਰਾਂ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ (ਟਰੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 4' ਵਿਚ ਸਫ਼ਾ 186 'ਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 20:28 'ਤੇ ਨੋਟਸ ਵੇਖੋ)। ¹¹ ਅਤੇ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ 'ਇਵੈਂਜਲਿਸਟਿਕ ਖ਼ਤ' ਭਾਵ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤ ਕਹਿਣਾ ਬਹੁਤਾ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

¹¹ਪੌਲ ਰੋਜ਼ਰਸ, 'ਐਟ ਦ ਏਂਡ ਆਫ ਪੌਲ'ਜ਼ ਲਾਈਫ਼,' ਦ ਪ੍ਰੀਚਰ'ਜ਼ ਪੀਰਿਓਡੀਕਲ (ਮਈ 1985), 27. ¹²ਵੇਰਾ ਈ. ਵਾਕਰ, ਏ ਫ਼ਸਟ ਚਰਚ ਹਿਸਟਰੀ (ਲੰਡਨ: ਸਟੂਡੈਂਟ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਮੂਵਮੈਂਟ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1936), 13, 14 ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ¹³ਪੌਲੁਸ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀ 'ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ੀ' ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਝਗੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹਾਲ ਹੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਸੀ। ¹⁴ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ

ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੇਖਿਆ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ "ਰਵਾਇਤਾਂ" ਖੁਦਾ ਦੇ ਇਲਾਹੀ ਵਚਨ ਜਿੰਨੀਆਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹਨ।¹⁵ ਸਾਡੀ ਵਿਦਾਈ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਤਕ ਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।¹⁶ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਖਾਵੇਗਾ ਕਿ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਰਸੂਲ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਨ (ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 2" ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 9:26, 27 'ਤੇ ਨੋਟਸ; ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 3" ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 12:17 'ਤੇ ਨੋਟਸ, ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 15:4, 6 'ਤੇ ਨੋਟਸ ਅਤੇ ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 5" ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 21:18 'ਤੇ ਨੋਟਸ ਵੇਖੋ)।¹⁷ ਕਈਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ "ਬਾਬੁਲ" ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਮ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤਕ ਬਾਬੁਲ ਨੂੰ ਰੋਮ ਕਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 17:5, 9, 10)। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ 1 ਪਤਰਸ 5:13 ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਕੇਤਕ ਸੀ। ਬਾਬੁਲ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਫਰਾਤ ਨਦੀ 'ਤੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਪਤਰਸ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਖਤ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਤਰਸ ਦੇ ਰੋਮੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਖਤ ਲਿਖਣ ਵੇਖੇ ਪਤਰਸ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਵਰਨਾ ਪੌਲਸ ਉਹਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ। ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਪਤਰਸ ਆਪਣੇ ਆਖ਼ਰੀ ਸਮੇਂ ਰੋਮ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ।¹⁸ ਇਸ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ, ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ (ਜੁਲਾਈ, 1993 ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅੰਕ) "ਏ ਸਰਵੇ ਆਫ ਦ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ" ਵੇਖੋ।¹⁹ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਖਤ ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਨੇ ਪੌਲਸ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ (2 ਪਤਰਸ 3:15, 16)।²⁰ ਯਾਕੂਬ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 44-62 ਈਸਵੀ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

²¹ ਡੇਵਿਡ ਰੋਪਰ, "ਜੇਮਸ: ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨਿਟੀ," ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅੰਕ ਜੁਲਾਈ 1993), 39. ²² ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦੇ ਰਹੇ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ 2:9, 10); ਪਰ 70 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਉਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਯੋਗ ਸਨ।²³ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਸੀਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਰਕੇ ਲੱਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ; ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜਾਦੂ ਟੋਣਾ ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ; ਹੋਰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸਬੰਧ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ; ਪ੍ਰਭੂ ਭੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦੇਹ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਗ ਲੈਣ ਨੂੰ ਆਦਮਖੋਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।²⁴ ਐਸ. ਐਂਗਮ, "ਰੋਮਨ ਐਂਪਾਇਰ," ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਟੈਂਡਰਡ ਬਾਈਬਲ ਇੰਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ, ਸੰਪਾ. ਜੇਮਸ ਓਰ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1960), 3:2607. ²⁵ ਡੋਮੀਸ਼ੀਅਨ ਵੈਸਪੇਸੀਅਨ ਦਾ ਛੋਟਾ ਬੇਟਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਟਾਈਟਸ ਨੇ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਸੀ, 70 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।²⁶ ਰੋਮ ਸਮਰਸ, ਵਰਧੀ ਇਜ਼ ਦ ਲੈਂਬ (ਨੈਸ਼ਵਿੱਲੋ: ਬ੍ਰਾਡਮੈਨ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1951), 83-85. ²⁷ ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ, ਪੌਲਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦੋਸਤ, ਵੈਦ ਲੂਕਾ, ਨੀਰੋ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।²⁸ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਡੋਮੀਸ਼ੀਅਨ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਯੂਹੇਨਾ ਅਫ਼ਸੁਸ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਲਗਭਗ ਇਕ ਸੌ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਹ ਕੁਦਰਤੀ ਮੌਤ ਮਰ ਗਿਆ।²⁹ ਵਾਕਰ, 17 ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ।³⁰ ਮੇਰੀ ਗੈਂਟਰੈੱਟ ਕਿੰਗ, ਸੰਪਾ., ਫ਼ੋਕਸ 'ਸ ਬੁਕ ਆਫ ਮਾਰਟਿਰਜ਼ (ਓਲਡ ਟੈਂਪਨ, ਨਿਊ ਜਰਸੀ: ਫ਼ਲੋਮਿੰਗ ਐਚ. ਹੇਵਲ ਕੰ., 1968), 13-31.

³¹ ਇਗਨੇਸ਼ੀਅਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 4" ਵਿਚ 172 ਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ 10 ਵਿਚ ਹੈ।³² ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 4" ਵਿਚ 172 ਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ 10 ਵਿਚ ਪੋਲੀਕਾਰਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੈ।³³ ਪੋਲੀਕਾਰਪ ਮਾਰਟਿਰਡਮ ਆਫ ਪੋਲੀਕਾਰਪ 9. ³⁴ ਜਸਟਿਨ ਮਾਰਟਿਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ "ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ, 4" ਵਿਚ "ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ" ਪਾਠ ਵਿਚ ਹੈ।³⁵ ਹੈਂਡਬੁਕ ਆਫ ਚਰਚ ਹਿਸਟਰੀ, ਦ ਲਿਵਿੰਗ ਵਰਡ ਸੀਰੀਜ਼ (ਆਸਟਿਨ, ਟੈਕਸਸ: ਆਰ. ਬੀ. ਸਵੀਟ ਕੰ., 1964), 17. ³⁶ ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ, ਥਿਓਡੋਰ ਡਬਲਯੂ. ਵਿਲਸਨ, ਇਨਟੂ ਦ ਏਰੀਨਾ (ਲੰਡਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਕੋਲਿੰਸ ਸੰਜ ਐਂਡ ਕੰ., 1944), 102. ³⁷ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ

ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਤਸਦੱਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 3: 12)।³⁸ ਵੇਖੋ ਮੱਤੀ 24: 24; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 20: 28-31; 2 ਥੱਸਲੁਨੀਕੀਆਂ 2: 3-12; 1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 1-3; 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 1-4; 2 ਪਤਰਸ 2: 1, 2.³⁹ ਜੇ. ਵਰਨੋਨ ਬਾਰਟਲੈੱਟ, *ਅਰਲੀ ਚਰਚ ਹਿਸਟਰੀ* (ਲੰਡਨ: ਦ ਰਿਲੀਜ਼ਿਅਸ ਟ੍ਰੈਕਟਸ ਸੋਸਾਇਟੀ, 1894), 19-20.⁴⁰ ਜੇ ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸਰਮਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੀ ਸੋਚ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਕ ਮੰਡਲੀ ਦੇ 'ਆਮ' ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖੂਬੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

⁴¹ ਜੇ ਇਸ ਪਾਠ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਰਮਨ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜੀਲ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ (ਜਾਂ ਠੁਕਰਾਉਣਾ) ਵੀ ਸਵਰਗੀ ਰਿਕਾਰਡ ਦਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਮੌਤ

ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਚ ਲੂਕਾ ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਇਆ, ਪਰ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਪੌਲੁਸ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 1 ਅਤੇ 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਦੋ ਜਵਾਨ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵਚਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ।

ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸਪੇਨ ਜਾਵਾਂ (ਰੋਮੀਆਂ 15: 24, 28) ਅਤੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਯੂਸਬਿਉਸ (ਲਗਭਗ 275-379 ਈ) ਨੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਰੋਮੀ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਮੁੱਢਲੇ ਮਸੀਹੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਇੰਜੀਲ ਲੈ ਕੇ ਸਪੇਨ ਗਿਆ। ਲਗਭਗ 96 ਈ. ਵਿਚ ਰੋਮ ਦੇ ਕਲੇਮੈਂਟ ਨੇ ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਲਿਖਿਆ:

ਸੱਤ ਵਾਰ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ, ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਥਰਾਅ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਿਆ। ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੋਵੇਂ ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਆਖਰੀ ਕੰਢੇ ਤਕ ਆ ਕੇ ਰੋਮੀ ਰਾਜਪਾਲਾਂ ਅਧੀਨ ਉਹਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆ 'ਚੋਂ ਉਠਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸਬਰ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।¹

ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਪੌਲੁਸ ਰੋਮੀ ਬੇੜੀਆਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਨੂੰ ਅਫ਼ਸੁਸ ਵਿਚ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ (1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 1: 3) ਅਤੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੇ ਕਰੇਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਕਤ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ (ਤੀਤੁਸ 1: 5)। ਕਰੇਤ ਤੋਂ ਉਹ ਦਲਮਾਤੀਆ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਨਿਕਪੁਲਿਸ ਨਾਮਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤੀਤੁਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸਿਆਲ ਕੱਟਣ ਦੀ ਸੀ (ਤੀਤੁਸ 3: 12)। ਸਾਨੂੰ ਐਨਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਲਮਾਤੀਆ ਵਿਚ ਗਿਆ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 10), ਪਰ

ਇਹ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਤੀਤੁਸ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਯੋਜਨਾ ਮੁਤਾਬਕ ਪੌਲੁਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਮਿਲੇ ਸਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਪੌਲੁਸ ਫੇਰ ਰੋਮ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਤੇ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 16, 17)। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕੈਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹਨੇ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਤ੍ਰੋਆਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚੋਗਾ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਤਰੇ ਛੱਡ ਆਇਆ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 13) ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲੇਤੁਸ ਅਤੇ ਕੁਰਿੰਥੁਸ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4:20)। ਉਹ ਅਫ਼ਸੁਸ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 14, 15) ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਮਸ਼ਕਿਲ ਪੇਸ਼ ਆਈ ਹੋਵੇਗੀ। 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਜ਼ਾਹਿਰ ਤੌਰ ਤੇ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਖ਼ਤ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਪੌਲੁਸ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਵਸੀਅਤ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਪੱਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦਿਲਟੁੰਬਵੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨਾਲ, ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨਾਲ ਗੁੱਥੇ ਹੋਏ ਹਨ।¹

ਪੌਲੁਸ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਸ਼ਾਇਦ 67ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਰੋਮ ਵਿਚ ਉਸ ਸਾਲ ਨੀਰੋ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ ਕਲੇਮੈਂਟ 5. ² ਦ ਜ਼ੋਡਰਵਨ ਪਿਕਟੋਰੀਅਲ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਦ ਬਾਈਬਲ, ਸੰਪਾ, ਮੈਰਿਲ ਸੀ. ਟੈਨੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸਿਗਨ; ਜ਼ੋਡਰਵਰਨ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, 1975), 4:657 ਵਿਚ ਆਰ. ਐਨ. ਲੌਗਨੈਕੋਰ, 'ਪੌਲ, ਦ ਅਪੋਸਟਲ।'

